

СМІХОВА КУЛЬТУРА У ФОРМУВАННІ СЕМАНТИКО-ХУДОЖНІХ КООРДИНАТ Й АКСІОСФЕРИ СУЧАСНОГО МІСТА

Рассматриваются основные философские и культур-антропологические подходы к изучению влияния смеховой культуры на аксиосферу современного города. Анализируется традиция социогуманитарных исследований феномена смеха от Античности до современности. Обосновывается необходимость формирования целостного интегративного подхода к изучению системы современных практик комического. Описывается специфика функционирования смеховой культуры как сложного социального феномена. Указано, что смеховая культура как фокус социально-политической бытийности закрепляет в художественно-образных формах ценности и нормы жителей города.

Ключевые слова: смеховая культура, семантика городской художественной среды, культур-антропология, аксиосфера.

Розглянуто основні філософські та культур-антропологічні підходи до вивчення впливу сміхової культури на аксіосферу сучасного міста. Проаналізовано традицію соціогуманітарних досліджень феномена сміху від Античності до сучасності. Обґрунтовано необхідність формування цілісного інтегрованого підходу до вивчення системи сучасних практик комічного. Описано специфіку функціонування сміхової культури як складного соціального феномена. Зазначено, що сміхова культура як фокус соціально-політичної буттєвості закріплює в художньо-образних формах цінності й норми жителів міста.

Ключові слова: сміхова культура, семантика міського художнього середовища, культур-антропология, аксіосфера.

The article deals with the main philosophical and cultural anthropology approaches to the study of the culture of laughter influence on axiosphere of a modern city. The tradition of humanitarian studies of the phenomenon of laughter from antiquity to the modernity is analyzed. The necessity of forming a holistic integrative approach to the study of the system of modern practices of the comic is proved. The specificity of laughter culture as a complex social phenomenon is described. It is indicated that the culture of laughter as the focus of socio-polis beingness establishes values and norms of city residents in the form of art and image.

Key words: culture of laughter, semantics of urban art environment, cultural anthropology city axiosphere.

Актуальність. У сучасних умовах трансформації всієї системи ціннісних пріоритетів суспільства особливого значення набуває соціально-філософське дослідження форм і способів художнього опанування дійсності. У цьому сенсі сміхову культуру можна розглядати як ціннісно-естетичний феномен, філософське осмислення якого відкриває нові можливості для цілісного й багатоаспектного розуміння суті аксіотрансформацій культури.

Сміх у всьому різноманітті своїх форм відіграє важливу роль в осмисленні та

художньо-образному відображенні динаміки й векторів розвитку соціальних відносин. Дослідження сміхової культури в сучасному місті зумовлені розумінням його як складного, багаторівневого феномена, який розкривається в семантико-семіотичному просторі художньо-образної рефлексії.

Сміхова культура міста як константа суспільного життя привертає до себе увагу представників різних напрямків соціогуманітарного знання. Це проявляється в історії естетичних навчань, мистецтвознавстві, психології, соціології, філософії та культур-антропології.

Досить ґрунтовно осмислено феномен сміху в античній філософській традиції. Погляди Платона, Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана визначили аксиологічні, естетичні, етичні підходи до дослідження сміху. Сутність смішного вони бачили в «безболісній помилці», «уявно цінному» або «уявно трагічному» [8, с. 1].

Природу сміху в більш пізніх античних версіях розглядали Демокріт, Аристофан, Лукіан, визначаючи сміх як константу процесів світорозуміння. Вони вказували, що потенціал сміхової вольності виставляє на загальний огляд недосконалість світу й громадського порядку, закликаючи до поліпшення світоустрою.

Феномен сміху як сфери взаємодії суб'єкта та об'єкта комічного представлений в працях німецької класичної філософії. І. Кант, Г. Гегель природу сміху виявляли в суперечності явища й сутності. Вони вказували, що онтологічні й гносеологічні параметри сміху взаємозумовлені, оскільки за загострення цієї суперечності й відбувається самовикриття явища [10].

Особливо слід відзначити внесок у формування соціогуманітарної традиції дослідження феномена комічного французької Школи «Анналів» та її представників: Люсьєна Февра, Марка Блока, Жоржа Дюби, Еммануеля Леруа Ладюри і Жака Ле Гоффа, які, досліджуючи народні обряди, видовища, традиції, виявили не тільки художньо-образну природу, а й ментально-ціннісні підстави сміхової культури народу [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен комічного у формуванні соціокультурних пріоритетів простежується в низці досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних учених. Прояви комічного як частини народної культури описує Т. Головка. Дослідник обрядово-видовищних практик М.М. Красиков на прикладі сміхової поведінки студентства й військових зазначає, що саме місто як простір синтезу смислів і можливостей в історико-культурному, у ментально-психологічному й національно-культурному ракурсах становить усю повноту сміхових форм сучасності (від анекдотів і пародій до обрядово-видовищних практик) [4, с. 64]. Соціально-філософське осмислення образу міста і його художнього-комунікативного потенціалу запропоновано Л.А. Родіоною. Спробу розкрити природу й сутність, соціальні функції сміху у своїх дослідженнях здійснює А.А. Сичов. Національні особливості художньої рефлексії в просторі

комічного в контексті етнокультурної ідентифікації розглядає Е. Сміт.

Однак, незважаючи на численні філософські, культурологічні, мистецтвознавчі підходи, дослідження впливу сміхової культури сучасного міста на аксіосфери суспільства не проводилися.

Тому метою статті є аналіз основних філософських і культур-антропологічних підходів до дослідження формування, специфіки функціонування сміхової культури міста як складного соціального феномена, що фіксує трансформацію матеріально-духовних пріоритетів сучасної людини.

Необхідність виникнення нової парадигми вивчення сміхової практик як чинника формування художньо-культурного ландшафту міст зумовлена глобальними якісними змінами, які відбуваються в сучасному соціумі й призводять до загострення суперечності реальних процесів у сфері естетизації міського середовища.

Виклад основного матеріалу. Природу сміхової культури як особливого роду художньо-образної рефлексії в просторі культурного ландшафту сучасного міста можна пояснити, урахувавши такі основні комунікаційно-герменевтичні характеристики рефлексій, як евристичність, креативність, діалогічність, емоційність і соціальна зумовленість усіх її видів. Міській культурі притаманні в повному обсязі як обрядово-видовищні форми (святкування карнавального типу, різні майданні сміхові дійства тощо), так і словесно-сміхові (у тому числі пародійні) твори різного роду: усні й письмові, і різні форми і жанри фамільярно-майданної мови (лайка, божба, клятва...) [2, с. 9]. Крім зазначених форм, за типологією М. Бахтіна, слід додати візуальні, а також те, що зараз називають «приколами», а раніше називали «розіграшами», «витівками» або «жартами».

Сама структура художньої культури сучасного міста передбачає сміхорефлексію як елемент критичного осмислення мікро- і макропроцесів на всіх її рівнях. Образ міста, формуючи унікальні аксіокомунікативні характеристики культурного ландшафту, впливає на образно-виразну палітру сміхорефлексивних практик цього міста. Недарма статус ідіоматичного набув вираз «місцевий гумор». Так, поведінку жителів Лондона часто пояснюють туманною, сивою погодою, габровці відрізняються жартівливим обґрунтуванням своєї скупості, Одеса знаменита короткими, пронизливо-точними й інтонаційно-колоритними вербальними зворотами.

Як зазначає вітчизняний дослідник міської культури Л.А. Радіонова, «...людина не сприймає образ навіть незнайомого міста «як воно є», безпосередньо. Образ – це продукт нашої свідомості, реагує на видиму дійсність крізь призму пам'яті». Таким чином, досить важливою стає проблема суб'єктного сприйняття сміхових практик міста як реальних форм комунікацій містянина, форматів його самоідентифікації та необхідної складової структурування всього культурного ландшафту міста. У цьому аспекті сміх – це й реальне соціальне утворення, і аксіохудожній феномен духовного життя людини [8, с. 180]. Спільна

комунікація особистостей, соціальних груп, культур у міському середовищі детермінує онтологічне обґрунтування сміхопрактик. Можна стверджувати, що сміх не просто вкорінений на комунікативному рівні суспільного буття, він є комунікативною константою будь-якого суспільства.

Так, у працях Ю. Лотмана найважливішим положенням у концептуалізації художньої культури міста є теза про те, що «...місто виявляє себе не тільки в своїх зримих, речових формах, але й у слові, літературних текстах, системі живих образів, створені культурою». Ю.М. Лотман указує, що ми використовуємо у своїй розумовій практиці готові ідеї як формотворчі елементи для реального життя. Тому можна говорити про смислову наповненість образу міста як ідеї, ідеальної моделі, яка існує у вигляді певної культурної «рамки», що є попередньою й супутньою становленню реального міста [5].

Серед різноманіття функцій сміху, що виділяють учені різних сфер соціогуманітарного знання, особливе значення має розуміння сміху як особливої форми духовно-практичного освоєння світу й осягнення сутності навколишніх явищ і подій. Сміхові форми мають потужний гносеологічний потенціал, сприяючи формуванню у свідомості сучасної людини світоглядної цілісності.

Функції сміхової рефлексії в сучасному місті зумовлені структурою всієї міської культури й системою соціально значущих пріоритетів городян. Так, потужним чинником у формуванні палітри практик комічного є етно-ментальні характеристики міста як національно-культурної освіти. Саме менталітет як цілісна сукупність думок, вірувань, етичних принципів характеризується історичною та соціальною пам'яттю.

Актуалізація безпосередньо ментального аспекту сміхової культури сучасного міста зумовлена тим, що для людини, яка сама себе усвідомлює й розвиває, «культура – не якась частина її життя, а глобальна функція» (Е. Муньє). Мета цієї функції – «глибинне перетворення суб'єкта, і чим більше вона апелює до його внутрішнього світу, тим більше можливостей самоперетворення відкривається перед нею» [6, с. 536].

Раціоналізована цивілізація перетворює сучасного городянина і його творчу сутність в «елемент» складної організаційної системи. Саме в образах сміхової рефлексії світ індивідуальної та колективної свідомості, поєднаний з етнічної ідентифікацією, засвоюється масовою культурою.

Головною характеристикою етно-культурного і, як його частин, сміхового ландшафту міста є спільність людей, об'єднаних історичною пам'яттю, культурою, традицією, мистецтвом, визначених принципів життєустрою. Слід зазначити, що у формуванні етно-знакових атрибутів певної соціально-просторової освіти бере участь все міське співтовариство. Етнос існує як стійка система, що протиставляє себе всім іншим аналогічним колективам людей за принципом «ми – не ми», «свої – чужі», «ми такі, а решта – інші» [9, с. 54].

Етнічні основи сміхової міської культури полягають у можливості

індивідуально-особистісного самовираження і відтворенні багатостороннього розвитку вільної людської індивідуальності, у максимальному використанні людиною соціальних і художніх можливостей [9, с.73]. Індивідуальний стиль художньо-образної самореалізації безпосередньо заснований на виявленні й реалізації національної самобутності людини, її етнічності, суб'єктивних моментів світосприйняття у форматі смішного, комічного, іронічного або саркастичного й т. ін.

Сміхова культура міста є відображенням життєдіяльності людей, які керуються цінностями, сформованими, у тому числі й особливостями історичного та етико-естетичного розвитку нації, і тому становлять систему образів, що відображають особливості цієї етнічності. Сміхове буття міста, крім того, виступає індикатором художньої свідомості як специфічного елемента у вертикальній структурі суспільної свідомості, елементу етнічної культури, є духовно-психологічним феноменом, сукупністю поглядів, уявлень, оцінок, почуттів певної національної спільноти, етнічної індивідуальності, міжкультурних відносин. Воно охоплює різноманітні духовні освіти – елементи теоретичного осмислення й побутової свідомості, етнічних і загальнолюдських цінностей, народної психології і політичних реалій.

Слід мати на увазі і специфічний характер системи сміхових практик сучасного міста, її особливу складність, тонкість і багатовекторність порівняно з іншими видами масової свідомості, зокрема свідомості жителя мегаполісу або невеликого райцентру, вектор ідентичності яких змінюється в процесі проживання в тому чи іншому культурному полі. Особисті нашарування людського досвіду і складають мозаїку художньо-комічних пріоритетів жителів поліетнічного мегаполісу.

Із питанням самоідентифікації особистості в сміховій культурі сучасного мультикультурного, багатонаціонального міста пов'язана проблема так званого «мандрівника», що проходить етапи культурного самовизначення. Досвід засновника феноменологічної соціології А. Шюца показовий у цьому плані: учений осягає глибокий сенс взаємодії культур в особистому досвіді мігранта-аутсайдера. Цей досвід реалізується в теоретичному дослідженні вченого, присвяченому переживанням мігранта, який намагається увійти й адаптуватися в новій для нього етнокультурній спільноті [11, с. 153].

У цих спробах перешкодою для нього, як не парадоксально, є саме культура. По-перше, його власна, яка коріниться в мові, мистецтві, манерах, звичках. По-друге, чужа, закрита, із закодованою системою знаків, ритуалів, традицій. Цей подвійний бар'єр не дозволяє проникати в духовний світ людей, які оточують «мандрівника». Надзвичайна динаміка інформаційного суспільства з великими міграційними потоками веде до постійного зростання кількості жителів мегаполісу. Нові мешканці великого міста, особливо ті, які перебували в моноетнічному середовищі, мають множинну ідентифікацію й відчувають себе,

ніби «мандрівник» Шюца, тобто на межі знаків, символів, традицій. У цій ситуації саме сміхова культура бере на себе роль і мікшера соціальної конфліктності й унікальної адаптивної технології міжкультурної взаємодії як особистості, так і її цінностей.

Поліфункціональність сміхової рефлексії особливого значення набуває в закріпленні ціннісних координат містян у вигляді різноманітних художньо-образних практик (анекдоти, пародії, жарти, шаржі, карикатури, гротеск тощо). Так, у просторі художньо-сміхової рефлексії відбувається фіксування процесів ціннісної динаміки соціального середовища міста й естетизація людської конфліктності в соціо-комунікативному процесі, знаходить своє відображення специфіка національно-культурних кореляцій аксіосфери міста, стає можливою діагностика прихованих або приховуваних негативних тенденцій у соціальному, економічному, політичному, національному та інших сферах. Саме сміх як найбільш органічна інтелектуально-психофізіологічна реакція дозволяє, з одного боку, знизити екзистенціальну драматичність процесів саморефлексії й самоідентифікації, а з іншого – виступити морально-етичним регулятором і координатором у міжособистісних і міжгрупових комунікаціях.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про широту й багатовекторність сучасних досліджень сміхової культури. Це вказує на необхідність формування цілісного інтегративного підходу до вивчення системи міських сміхопрактик, які фіксують у соціальному просторі культур-динамічні процеси. Сміхова культура міста у своєму історичному розвитку долає кордони безпосередньо мистецької сфери соціуму, стаючи явищем складним, динамічним і багатогранним, безпосередньо пов'язаним не тільки з розвитком інтелекту й морально-естетичної свідомості індивіда, але й усім його життєвим світом, системою ціннісних пріоритетів, що сприяють гармонізації соціального й індивідуального рівнів буття.

По-друге, сміхова культура міста формує особливий семантико-семіотичний простір «життя людського духу» (Л.С. Станіславський), який безпосередньо сприяє не тільки адаптації особистості до навколишніх умов, а й культур-ідентифікації для вироблення стратегій соціально-особистісної самореалізації.

По-третє, сміхова культура міста як фокус соціально-полісної буттєвості закріплює в художньо-об'єктивних формах цінності й норми містян. Вона об'єднує всю палітру міських художньо-естетичних практик, які в просторі між- і крос-культурних зв'язків детермінують систему соціальних, економічних, геополітичних комунікацій міста.

Перспективою подальших досліджень може бути побудова концептуальної моделі соціально-комунікативної системи сміхової культури сучасного міста, що може сприяти більш глибокому й адекватному сучасним ціннісно-гносеологічним завданням гуманітарного знання рівню її досліджень як соціального феномена.

Прилуцька А. Є. СМІХОВА КУЛЬТУРА У ФОРМУВАННІ СЕМАНТИКО-ХУДОЖНІХ КООРДИНАТ Й АКСІОСФЕРИ СУЧАСНОГО МІСТА

Література:

1. *Аристотель*. Поэтика. Риторика. – СПб. : Азбука, 2000. – 348 с.
2. *Бахтин М. М.* Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1990.
3. *Головко Т. И.* К проблеме смеха в народной художественной культуре // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 1. – С. 106–109.
4. *Красиков М. М.* Обрядово-зрелищные формы смеховой культуры современного украинского студенчества. (К постановке проблемы) // Дієа / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 9: Семантичні й герменевтичні виміри сміху. – Одеса, 2006. – С. 61–69.
5. *Лотман Ю.* Семиотика города и городской культуры // Tartu riikliku ülikooli toimetised. Ученые записки Тартуского государственного университета. Труды по знаковым системам. – Вып. XVIII. – Тарту, 1984. – С. 30–45.
6. *Мунье Э.* Персонализм [Текст] / Э. Мунье. – М. : Искусство, 1992. – 143 с.
7. *Платон*. Собрание сочинений в 4 томах. – Том 3. Часть 1. – Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. – 752с.
8. *Радионова Л.А.* Образ города в социально-философском осмыслении // Г.С. Сковорода і образи філософії : зб. наук. ст. – Харків, 2007. – С. 178–183.
9. *Сміт Е.* Національна ідентичність [Текст] / Е. Сміт : пер. з англ. П. Таращук. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
10. *Сычев А.А.* Природа смеха, или Философия комического. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 176 с.
11. *Шюц А.* Структуры життєсвіту [Текст] / А. Шюц. – К. : Укр. центр духов. культури, 2004. – 558с.

Надійшла до редакції 18.01.2016. Розглянута на редколегії 17.03.2016

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету Жаркіх В.Ю.

Кандидат філософських наук, виконуючий обов'язки завідувача кафедри політології та історії Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Селевко В.Б.